

УДК 331.101.262

СОЦІАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ РЕГІОНУ

Буяк М.М.

У статті розглянуто та узагальнено соціальні чинники формування людського капіталу регіону, здійснена їх класифікація. Виокремлено фази формування людського капіталу. Проаналізовано розвиток соціальних чинників регіону на прикладі Івано-Франківської області. Акцентовується увага на важливості інвестування у соціальну сферу регіону, як передумову формування людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, фази формування людського капіталу, соціальний захист та соціальне забезпечення населення, трудові ресурси, робочі місця, рівень безробіття, якість освіти, номінальна та реальна заробітна плата, відтворення населення в країні, стан шлюбно-сімейних відносин, наука, здоров'я, індекс соціального середовища.

В умовах переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки, подолання наслідків фінансово-економічної кризи, намагання інтегруватися у світову спільноту, ефективного формування людського капіталу, як джерела економічного розвитку та процвітання країни, є першочерговим і важливим завданням. Людський капітал у сучасній економіці формує 64% загального обсягу національного багатства кожної країни, в той час, коли на фізичний капітал припадає 16%, природний – 20%. У таких країнах, як Японія і Німеччина, частка людського капіталу становить до 80 % національного багатства [2, с.163].

Важливий внесок у дослідження проблеми формування та розвитку людського капіталу здійснили відомі американські вчені: Г. Беккер, П. Друкер, Дж. Кендрік, Дж. Коулмен, Т. Шульц та інші. Серед російських дослідників значний вклад у розробку даної проблеми зробили: А. Добринін, С. Дятлов, Р. Капелюшников, С. Климов, А. Корицький та ін. Щодо українських авторів, проблемі формування та використання людського капіталу присвячена увага таких відомих вчених: В. Антонюк, В. Близнюк, Д. Богиня О. Бородіна, В. Гейць, Н. Голікова, О. Головінов, О. Грішнова, Б. Данилишин, М. Долішній, С. Злупко, С. Клименко, В. Куценко, Е. Лібанова, В. Лич, О. Стефанишин, С. Трубич, А. Чухно та інші.

О.А. Грішнова виділяє такі чинники формування і використання людського капіталу регіону: демографічні (чисельність населення, його статеві-вікова структура, темпи природного приросту населення, середня тривалість життя тощо) соціально-демографічні (чисельність економічно активного населення і його розподіл за галузями та секторами економіки, чисельність зайнятого та безробітного населення і його адміністративно-територіальний розподіл, тривалість трудоактивного періоду життя тощо), соціальні (рівень загальної освіти та професійної підготовки населення, стан здоров'я, рівень культури, рівень розвитку соціальної інфраструктури території, зовнішня і внутрішня міграція тощо), економічні (реальні доходи населення, доступність товарів та послуг, рівень інфляції, попит та пропозиція робочих місць тощо), організаційно-економічні (організаційний механізм функціонування економіки регіону, рівень розвитку його зовнішньоекономічних зв'язків та ін.), екологічні (загальний економічний стан регіону, природно-кліматичні умови тощо) [3, с. 57-58]. В. П. Антонюк до чинників формування, розвитку і використання людського капіталу відносить: демографічні, соціально-економічні, виробничі, інституціональні, соціально-ментальні [1, с. 40]. Таким чином, проблема формування людського капіталу з точки зору впливу соціальних особливостей розглядається у загальній сукупності чинників формування та розвитку людського капіталу. Серед числа вищезазначених чинників, соціальні, на нашу думку, є пріоритетними і заслуговують на детальнішу характеристику.

Тому, метою даної статті є дослідження соціальних чинників формування людського капіталу регіону, їх упорядкування, класифікація та аналіз на прикладі Івано-Франківської області.

Формування людського капіталу включає в себе наступні фази: природне відтворення населен-

ня у відповідній кількості, у певний момент часу, на певній території; накопичення запасу природних здібностей, що включає рівень фізичного та душевного здоров'я, інтелекту, культури, моральності, мотивації, тощо; набуття необхідних освітніх, професійно-кваліфікаційних навичок, знань та вмінь.

Чинники фази природного відтворення населення є екстенсивними, тобто формують людський капітал у кількісному вимірі. Реалізуються, здебільшого, в демографічній сфері. Складові фаз накопичення запасу природних здібностей та освітнього і професійного розвитку являються інтенсивними, тобто якісними чинниками, що реалізуються в соціальній та економічній сферах. Всі соціальні особливості, що формують людський капітал, можна об'єднати у наступні групи чинників: освітні, охорони здоров'я, культурно-духовні, умов праці та рівня доходів, соціального захисту та соціального забезпечення населення та інші видатки бюджету на соціальні цілі. Освітні чинники включають: рівень освіти та професійної підготовки, видатки на освіту, кількість навчальних закладів та якість викладання в них, розвиток науки та чисельність фахівців вищої кваліфікації, володіння економічно значимою інформацією тощо. До чинників охорони здоров'я входять: запас здоров'я, тривалість життя, смертність, наявність закладів охорони здоров'я, якість та доступність медицини, ліків тощо. Культурно-духовні складають: рівень культури, моральності, етичності, ціннісні орієнтації, ділові і суспільні риси, особливості організації вільного часу, відпочинок, тощо. Чинники умов праці та рівня доходів наступні: мотивації до праці, задоволеність характером та умовами праці, безпека праці, рівень безробіття, зайнятість населення, міграція, рівень задоволеності своєю роботою, середньомісячна заробітна плата, темпи зростання, темп зростання (зменшення) заборгованості із виплати заробітної плати, рівень добробуту, захищеність доходів та майна. До чинників середовища проживання відносяться: забруднення навколишнього середовища, забезпеченість житлом, водопостачання, теплопостачання, газопостачання, оплата житла та комунальних послуг, розвиток соціальної інфраструктури, що забезпечує якість та зручність життя населення, безпека життя. Чинники соціального захисту та соціального забезпечення населення та інші видатки бюджету на соціальні цілі: соціальна справедливість, що передбачає підтримку соціальних цінностей людей, що включає дотримання їх прав, особистої незалежності та виконання законів, мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, рівень та регулювання заробітної плати, розмір пенсій, допомога по безробіттю, при народженні дитини тощо. Чинники соціального захисту населення – це система заходів матеріального забезпечення населення від ризиків, що виникають у разі втрати годувальника, безробіття, хвороби, інвалідності, старості тощо.

Розвиваючи соціальну сферу в країні потрібно забезпечувати економіку висококваліфікованими трудовими ресурсами та робочими місцями. Крім того, важливо повноцінно розкривати та застосовувати капітал людських ресурсів. У розвинутих країнах держава керується тим фактом, що чим краща освітня підготовка робочої сили, тим вища її роль у виробництві, тим менше проблем, пов'язаних із зайнятістю, бідністю, злочинністю і т. ін. [3, с. 115].

В Україні забезпечення трудовими ресурсами відбувається у повному обсязі, проте їх кваліфікація та професійна структура не відповідають потребам ринку. Низька якість підготовки кадрів у поєднанні з їх перевиробництвом призводить до безробіття та зростання бідності, особливо серед молоді. За даними Державного комітету статистики, у січні та лютому 2011 року навантаження на 10 вільних робочих місць становило 89 та 87 осіб відповідно. У січні кількість громадян, що перебували на обліку в Державній службі зайнятості становила 610,3 тис. осіб, проте потреба підприємств у робітниках на заміщення вакантних посад була 68,5 тис. осіб, що на 541,8 тис. осіб менше, ніж бажаючих працевлаштуватись [7].

За методологією МОП, рівень безробіття в Україні в 2010 році становив 8,1 % до економічно активного населення. В Івано-Франківській області показник 8,2 %. Область посідає 17 місце серед регіонів України за рівнем безробіття, найбільшим він був в Рівненській області (11,4 %) [10].

Якість освіти, певною мірою, залежить від якості науково-педагогічних кадрів. За відсутності достатнього забезпечення рівня життя як вчителі так і викладачі змушені шукати додаткові заробітки або додаткову самозайнятість, що безперечно відбивається на якості освіти в країні. Тому, важливою умовою соціального розвитку держави та розвитку людського капіталу є забезпечення необх-

ідними доходами науково-педагогічних кадрів шляхом підвищення заробітної плати, збільшення соціальних надбавок, введення додаткових пільг та винагород за продуктивну наукову діяльність.

В Івано-Франківській області середній розмір номінальної заробітної плати штатного працівника у липні 2010 року становив 2067 грн. Зменшення заробітної плати у цей період спостерігалось у сфері освіти (на 20,1%), надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльності у сфері культури та спорту (на 9,8%), охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (на 5,0%), лісовому господарстві та пов'язаних з ним послугах (на 2,3%), діяльності пошти та зв'язку (на 0,5%), а серед видів промислової діяльності – у хімічному виробництві (на 8,0%) та виробництві шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (на 7,7%) [4 с. 37]. Реальна заробітна плата штатних працівників у липні 2010 року порівняно з червнем 2010 року зменшилася на 3,3%, а з липнем 2009р. збільшилась на 16,3% [4 с. 38].

Рівень доходу, також, впливає на відтворення населення в країні. Рішення мати дітей передусім залежить від рівня доходів батьків та наявного ресурсу часу. Адже утримання, виховання, розвиток дітей вимагає значних фінансових витрат, а щоб отримати вищу оплату праці, батькам потрібно витрачати більше трудового часу. Крім того, стан шлюбно-сімейних відносин впливає на формування людського капіталу у кількісному та якісному вимірі. Адже в неповних сім'ях витрати на дитину зменшуються у зв'язку з необхідністю розділяти наявний ресурс часу між заробітком та вихованням дитини.

За даними Державного комітету статистики в Івано-Франківській області частка дітей, народжених жінками, що не перебували у шлюбі у 2009 році становила 10,8 %. Максимального значення показник набув у 2005 та 2007 роках 11,1%. В 2010 році кількість зареєстрованих шлюбів в області склала 4783 одиниць, проте кількість розлучень – 2006 одиниць, тобто на 2,4 шлюби перепадає одне розлучення [6 с. 136-137]. Таким чином, соціальна підтримка малозабезпечених або неповних сімей виступає важливою соціальною передумовою формування людського капіталу. Стимулюванню законної реєстрації шлюбів сприятиме зменшення вартості реєстрації шлюбу та збільшення у декілька разів вартості розлучень. В умовах не високих доходів громадян, фінансова складова для більшості членів суспільства може стати перешкодою розірвання шлюбу.

Істотне значення у формуванні та розвитку людського капіталу відіграє наука. Вона є головною умовою розвитку науково-технічного прогресу та підвищення конкурентоздатності регіону. В Україні в загальній структурі видатків зведеного бюджету питома вага видатків на науку становить 1,2% [8 с. 41].

Обсяг науково-технічних робіт, виконаних науковими організаціями Івано-Франківської області у січні – червні 2010 р., склав 25,7 млн. грн., з них власними силами – 99,4%. Витрати організацій на виконання науково-технічних робіт у січні – червні 2010р. становили 27,1 млн. грн. За рахунок коштів державного бюджету профінансовано 14,9% обсягу внутрішніх витрат [4 с. 12]. Отже, можна стверджувати про низьке фінансування науки в країні та регіоні зокрема. Необхідною умовою ефективного формування людського капіталу є підвищення фінансування науки, як за державні кошти, так і за кошти спонсорів, адже не маючи фінансових можливостей втілення своїх наукових розробок, людина шукатиме такі можливості за кордоном, посилюючи, тим самим, негативні наслідки еміграції.

Важливим джерелом поповнення людського капіталу є молодь, яка вступає у працездатний вік та по закінченню навчання переходить у групу економічно активного населення, збільшуючи людський капітал. Морально-етичне виховання, освітній та професійно-кваліфікаційний розвиток молоді, стан її здоров'я забезпечують якість людського капіталу. Інтелектуальна, духовна, творча, майстерна людина здатна до продуктивної праці та збільшує як особистий дохід, так і дохід держави. Потрібно виховувати норми взаємозалежності та взаємодії між людьми країни. Таке суспільство розвивається швидше та ефективніше, за рахунок обміну потрібною інформацією та взаємодопомогою.

Основною соціальною функцією держави є підтримка міцного здоров'я населення, як складової людського капіталу. Інвестиції в здоров'я людського капіталу продовжують термін його використання, підвищують фізичну та інтелектуальну продуктивність. За результатами опитувань Держ-

жовного комітету статистики, в Україні 56,0% респондентів не мають можливості отримати належне медичне обслуговування. Більшість респондентів оцінили стан свого здоров'я як задовільний (57,7%), 17,7% зазначили, що мають хронічну хворобу, яка потребує постійного медичного обслуговування [5]. За Конституцією України, кожен громадянин має право отримувати безоплатну медичну допомогу, проте більшість послуг медицини є платними та недосяжними в умовах низьких доходів населення. В Івано-Франківській області Основними причинами смерті населення залишаються хвороби системи кровообігу (69,0% від усіх померлих проти 65,7% у січні – липні 2009р.), новоутворення (12,4% проти 11,8%) та зовнішні причини смертності (4,5% проти 4,6%) [4 с. 48]. Поліпшення соціальних умов життя примножує людський капітал, адже сприятливі умови проживання, навчання, відпочинку, соціальний захист населення не тільки ефективно формують та розвивають людський капітал, а й закладають основи соціально-економічного процвітання країни та регіону зокрема. Важливо, щоб кожна людина почувала себе соціально захищеною, від чого залежить рівень довіри суспільства до влади. В Україні, за даними соціального опитування Державного комітету статистики, майже половина (45,0%) респондентів вважають себе мало захищеними, 18,9% – зовсім незахищеними, 22,5% – частково захищеними, 11,8% – не змогли визначитися, і лише 1,8% респондентів почувають себе повністю соціально захищеними [5].

За індексом соціального середовища на відміну від інших характеристик людського розвитку найкращою із року в рік зберігається ситуація в Закарпатській (1 місце), Івано-Франківській (2 місце), Чернівецькій (3 місце) та Львівській (4 місце) областях. Тут найнижчі в Україні коефіцієнти злочинності, усталені шлюби [9 с. 9]. Регіональні умови проживання характеризуються ступенем забезпеченості житлом, його комфортністю, впорядженістю та розвитком інфраструктури. За даним показником Івано-Франківська область займає (26 місце) серед областей України [9 с. 9].

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що розвиток соціальної сфери прямо впливає на формування людського капіталу як регіону, так і країни в цілому. Інтелектуально розвинена, розумна, професійна, творча людина – це головна цінність будь-якого суспільства. Задля цього, потрібно створювати максимально сприятливі умови життя, праці, освіти, здоров'я, відпочинку для кожного члена суспільства. Проте, фінансування у людський капітал, на нашу думку, слід здійснювати не тільки на рівні держави, а й ще на рівні окремого підприємства, фірми, корпорації. Крім того, підприємствам, корпораціям важливо забезпечувати кожного працівника повним соціальним пакетом. Тобто набором благ у вигляді пільг, компенсацій та різного роду привілеїв. Наявність соціального пакету є необхідним мотиваційним засобом приваблення та розвитку персоналу.

Інвестиції у соціальну сферу повинні бути спрямовані на розвиток якісних складових особистого капіталу людини. З метою його подальшого використання у суспільстві для примноження національного багатства на мікрорівні, мезорівні та на макrorівні. Адже професійно обізнана, висококваліфікована, мотивована, здорова людина, яка не хвилюється лише про задоволення первинних потреб та соціальну безпеку, здатна на більш продуктивну та ефективну працю. Інвестиції у соціальну сферу повинні виявляти потенційний людський капітал, формувати та розвивати його.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: моногр. / В.П. Антонюк. – Донецьк: НАН України; Ін-т економіки пром-ті, 2007. – 348 с.
2. Базилук А.В. Зв'язок якості життя з інвестиціями в людський капітал / А.В. Базилук, В.В. Гошовська. // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – №1(92). – С. 163-166.
3. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. / О.А. Грішнова – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. – 254 с.
4. Доповідь «Про соціально-економічне становище Івано-Франківської області за січень–серпень 2010 року»: Статистичний бюлетень / Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2010.

5. Доповідь «Соціально-економічна захищеність населення України» (за матеріалами вибіркового обстеження): [Електрон. ресурс] / Держ. ком. статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Економічне і соціальне становище Івано-Франківської області за січень–серпень 2010 року: Статистичний бюлетень / Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2010.
7. Попит та пропозиція робочої сили у 2011 році: [Електрон. ресурс] / Держ. ком. статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Ривак О. Соціальні видатки бюджету як джерело розвитку людського капіталу/ О. Ривак // Україна: аспекти праці. – 2007.–№ 7. – С. 35-42.
9. Романюк М. Д. Вплив глобалізаційних процесів на соціально-економічний розвиток та демографічну ситуацію регіону: (на прикладі Карпатського регіону)/ М. Д. Романюк // Вісн. Прикарпатського ун. Економіка. Вип. 7. - Івано-Франківськ, 2009. - С. 3-9.
10. Соціально-економічний розвиток регіонів України: [Електрон. ресурс] / Держ. ком. статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.